

**“ҚАДАҲ СЎЗИ” НУТҚИЙ ЖАНРИНИНГ ЛИНГВИСТИК
АТТРИБУТИ - ЭТНИК ОМИЛ СИФАТИДА**

Анорбоева Маҳбубахон Собировна.

*Андижон давлат чет тиллар институти Инглиз тили ўқитишининг
интеграллашган курси кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Дунё тилишунослигида ўтган асрнинг 50-йилларидан тилнинг коммуникатив функциясини ўрганишга, бунда нутқий ҳодисаларнинг, хусусан, нутқий жанрларнинг ҳам лингвистик хусусиятларини тадқиқ қилишга эътибор кучайди. Тил тизимида нутқий жанр яхлит нутқий бутунлик сифатида намоён бўлиб, унда нутқий мақсад, композиция ва услуб ҳамоҳанглиги кузатилади. Ҳозиргача бўлган нутқий жанрларга оид тадқиқотлар шуни кўрсатадики, турли тизимли тиллардаги нутқий жанрлар вербал, нолвербал ва лингвистик атрибутлар воситасида ифодаланиб, ушбу лингвистик воситалардаги лингвистик шакллар муайян ижтимоий жамиятнинг миллий қадриятлари, қараишлари, удумлари ва тарихини ўзида акс эттириб, муайян жамиятнинг ижтимоий даврий хусусиятлари билан боғлиқ шаклланади.

Калит сўзлар: илоҳий ичимлик, лингвистик, атрибут, шароб, май, этник омил, лингвистик восита, вино, қимиз, бўза, қадаҳ, мусаллас.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришиши билан тилимизнинг ўзига хос миллий хусусиятларини ёритишга эътибор қаратилди. Тилнинг бундай хусусияти айниқса, қиёсий тилшунослик асосида ўрганганда намоён бўлади. Лекин шу кунга қадар ўзбек тилини нутқий жанрлар назарияси асосида таҳлил қилиш усули билан ўрганишга жиддий эътибор қаратилгани йўқ.

Тўплаб ўрганилган илмий материаллар шуни кўрсатадики, қадаҳ сўзи нутқий жанрида қадаҳ ва унинг ичидаги мусаллас, яъни шароб даврлараро ва диний эътиқодлараро асосий лингвистик атрибут сифатида илоҳий тушунчадан ижтимоий базмий тушунчага айланиш жараёнларида турли даврларда турли ҳалқларнинг турлича қарашлари, яшаш шароитлари, эътиқод тизимлари кабиларга гувоҳ бўлган. Ушбу жиҳатларига кўра қадаҳ сўзи нутқий жанрини халқнинг тарихий, ижтимоий, даврий хусусиятларидан дарак берувчи нутқий жанр сифатида баҳолаш мумкин.

Шаробнинг динлараро ва даврлараро мазмунларида, хусусан, христиан, ислом, яҳудий каби динларда ва юнон-грек мифологиясида илоҳий ичимлик сифатида намоён бўлишлиги, диний ибодат мақсадларида қўлланишлиги ушбу дин ва мифологик қарашларнинг умумий қирралари мавжудлигини ва шароб лингвистик атрибутининг универсал лингвистик атрибут сифатида белгилашга асос бўлади. Демак, шароб турли эътиқодлар учун ҳам диний жиҳатдан умумийлик ҳосил қилувчи универсал лингвистик атрибутдир. Шу билан бир қаторда, шаробнинг турли эътиқодларга хосланганлик белгилари ҳам мавжуд. Шароб, юнон ва грек анъаналарида мифологик характер касб этиб, шаробнинг юнонистонликлар диний тафаккурида Худога қурбонликлар ва назр-ниёз орқали миннатдорчилик билдириш, шукроналик келтириш, айниқса, ўз муроду мақсадларига, тилакларига эришиш мақсадида қурбонликлар эвазига худо (турли илоҳлар, маъбудалар) билан мулоқотга киришиш жараёни назарда тутилади. Аниқроғи, Худога қурбонлик қилиш жараёнида Худо билан гаплашиш, бунда сўзловчиларнинг тилак мақсадларига етишиш асосий ўринни эгаллайди. Шароб қадимги даврларда муқаддас таомларни истеъмол қилиш орқали Худо билан алоқани бевосита таъминловчи ўзига хос диний восита ҳисобланилган, шу билан бирга, қадаҳдаги шароб қолган барча овқатларни муқаддаслаштирувчи илоҳий восита мазмунида ҳам тушунилган. Шаробнинг христиан динида Исо пайғамбар қонининг илоҳий рамзи бўлиб тушунилиши, ислом динида эса ўлимдан кейинги ҳаётда шароб самовий ичимлик сифатида жаннат

кишиларига тақдим қилиниши ушбу диний таълимотларнинг ўзига хос диний анъаналари ва қарашлари мавжудлигини кўрсатади.

Динлараро шаробнинг рамзий маъноларини ҳаёт, яъни фоний дунёдаги ҳаёт ва ўлимдан кейинги ҳаёт, боқий дунёдаги ҳаёт даврий кўрсаткичлар билан шартли равишда чегаралаш ва белгилаш мумкин. Ушбу кўрсаткичларга кўра, шароб ислом динида ўлимдан кейинги ҳаётда жаннат тухфаси сифатида тақдим қилинувчи самовий ичимлик, христиан, яҳудий каби динлар ва юнон мифологиясида эса ўлимдан кейинги ҳаётда эмас, балки фоний дунёда Худо билан мулоқотга киришиш билан боғлиқ илоҳий ичимлик сифатида намоён бўлади.

Шароб универсал лингвистик атрибут сифатида ҳалқнинг муайян даврда ижтимоий ҳаётдан дарак берувчи лингвистик восита ҳамдир. Шароб орқали яна шуни англаш мумкинки, қадимда ушбу ҳалқнинг у ёки бу сабабларга кўра чорвачилик ва деҳқончилик, яъни донли экинлар билан шуғулланганликлари ҳақида ҳам лингвистик хабар ётади. Бунда бир тарафдан, ҳалқнинг кўчманчиликдан ўтроқ ҳаётга ўтиш ва деҳқончилик билан шуғулланишни, иккинчи тарафдан, ҳалқларнинг табиий географик ва иқлим шароитидан келиб чиқиб чорвачилик ва деҳқончилик билан шуғулланганликларини, қолаверса, ҳалқларнинг маънавий маданияти ва миллий руҳияти хусусиятларининг шаклланишида чорвачилик ва деҳқончилик фаолиятининг таъсири кабилар акс этади. Демак, шароб тилнинг лингвистик атрибути сифатида этник омил ҳамдир. Худди шу ўринда таъкидлаш керакки, этнографияда тил нафақат этник омил, балки этник белги¹ эканлиги ҳақида илмий назарий фикрлар шароб лингвистик атрибути ёрдамида ҳам ўз исботини топади.

Шароб ўрта асрларда ижтимоий жамият ҳаётидаги хурсандчиликларининг намунаси сифатида воқеъланар экан, инглиз халқларида вино, ўзбек халқларида қимиз, кейинчалик бўза каби махсус

¹ А.Аскарлов. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2015 й. 18 бет

истеъмол атрибутларида ўз ифодасини топган. Айниқса, шаробнинг удум, маросим кўринишда амалга оширилишида ҳам умумийликни кузатиш мумкин.

Ўзбек тилида қадах сўзи ичиш алоҳида маросим сифатида даврлар мобайнида ибодат маросими, чорвачилик ва деҳқончилик даврларида *яса-юсун, чоғир мажлиси, ичкилик мажлиси, алёр* деб ҳам номланган.

Қадахга *узум суви, мусаллас, соқий, шароб, аччиқсув, бўза, қимиз, сув* кабилар қуйилиб ичилган.

Хулоса ўрнида айтиш керакки, бутун Европа бўйлаб оммалашган шароб лингвистик атрибути ёрдамида воқеъланувчи қадах сўзи нутқий жанри Англияда ҳам ўзига хос тарзда ривожланди.

Изоҳли луғатларда этимологик келиб чиқиши инглиз маданияти билан чамбарчас боғланувчи шароб лингвистик атрибути, бир тарафдан, инглиз халқининг кўнгилочар, вақтини чоғ ўтказувчи ва мусаллас ичимликни хуш кўрувчи халқ эканлигидан дарак берса, иккинчи тарафдан, қадах нутқининг ҳозирги кунгача сақланиб қолишига сабабчи ижтимоий жамият ҳамдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Архипова. Е.М.Тост как первичный речевой жанр в современной концепции научного знания. Научная мысль Кавказа 2010 № 3, с 151-155;
2. Асқаров А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2015 й. 157 бет-171бетлар
3. Базарова. М.Ўзбек тилидаги ижобий истак мазмунини ифодаловчи нутқий бирликларнинг лисоний хусусиятлари (дуолар ва нутқий этикетлар мисолида). Фил.ф.ном. диссертацияси. Т., 2007, 129 бет
4. Бейнинсон Е. Г Лингвокультурные характеристики тоста как фольклорного жанра и компонента ритуального дискурса., // Проблемы лингвистики и коммуникации. Научный вестник ЮИМ №4` 2014, с 37-39;

5. Вежбицкая. А. Речевые жанры//Социальная психолингвистика: хрестоматия. М.: Лабиринт, 2007, с 237-249
6. Глушкова. Т.С Винопития как фрагмент русской языковой картина мира: на материале паремий, анекдотов, тостов, текстов СМИ и рекламы. Дис-я канд.фил.наук, Омск, 2009, 216 с; Жабборов. И Ўзбеклар. Анъанавий хўжалиги, турмуш тарзи ва этномаданияти. “Шарк” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси тахририяти, Тошкент, 2008, 111 бет-1574 бет-(240 б). Бетлар
7. Khasanova, F. M. (2023). Sociolinguistic features of the speech genre of prayer in the uzbek language. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(02), 57-62.
8. Мирмухсин. Илдизлар ва Япроқлар. 124//¹ Қадаҳ Мирмухсин. Илдизлар ва Япроқлар, 275 бет
9. Норқўзиев. С. Аҳлоқнинг асосий меъёрлари. “Шарк” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси тахририяти, Тошкент, 2019, 49,50,244-бетлар
10. Улуғбек Султон. Ризқ ҳақида рисола. Т., Сано стандарт нашриёти, 2017, 67-бет
11. Усмонхон Алимов. Суннат ва Ҳадис. Т., Моварауннаҳр,2019,33-б
12. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, Тошкент, 2000, 134-139 – б, 314 б
13. Қодиров. П. Юлдузли тунлар, стр 210-214б, 261б
14. Гусаренько. М.К.Дискурсивные разновидности, перлокутивная прагматика и пропозициональные характеристики речевого акта пожелания в современном русском языке. Дисс. ... канд.филол.наук. Ставрополь, 2005, с 96.

ИНТЕРНЕТ САЙТЛАР

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Alyor>
2. [Microsoft Word - kr_yulduzli_tunlar_ziyouz_com.doc](#)
3. [Ҳадис ва Ҳаёт 16/17-жузлари \(MP3\) «Таом, шароб ва либос» \(islom.uz\)](#)
4. [Mirmuhsin. Ildizlar va yaproqlar\(1989\).pdf](#)